

ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA) چیست؟^۱

تا چند دهه پیش، توجه اصلی در پروژه‌های توسعه معمولاً معطوف به ملاحظات اقتصادی بود. دیدگاه حاکم بر این بود که پول می‌تواند هرگونه اثرات منفی پروژه‌ها را جبران نماید. لذا نگرانی چندانی از بابت پیامدهای اجتماعی وجود نداشت. در این دیدگاه توجه به اجتماع محلی و نظام همسایگی در حداقل ممکن بود. لذا به شبکه‌های اجتماعی که پایه‌های اصلی تأمین‌کننده حمایت برای مردم در مقابل سختی‌ها و استرس‌ها بود، توجهی صورت نمی‌گرفت.

از اواخر دهه ۱۹۶۰، ارزیابی اثرات زیست محیطی در پروژه‌ها رایج گشته و اخیراً برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران به این نتیجه رسیده‌اند که لازم است به درک بهتری از پیامدهای اجتماعی پروژه‌های توسعه دست یافت.

یکی از مهمترین الزامات و شرایط اجرای پروژه‌های توسعه در بسیاری از کشورها این است که هر سازمانی، پیش از این که اقدامی نماید (از آنجا که این اقدام بر کیفیت محیط انسانی تأثیر خواهد داشت) و قبل از هر کاری، بایستی EIS یا همان ارزیابی زیست محیطی را فراهم نماید. در تدوین EIS نقش عوامل اجتماعی بسیار برجسته است. بخشی از این EIS اختصاص به ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA) دارد. اصطلاح SIA برای اولین بار در اوایل دهه ۱۹۷۰ به کار رفت ولی راهنماها و اصول آن ۳ در سال ۱۹۹۴ تدوین شد.

اگر بتوان در فرایند تصمیم‌گیری کارگزاران توسعه، ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA) را دخیل نمود در آن صورت می‌توان بهتر تصمیم‌گیری نمود. به‌علاوه با پیش‌بینی کردن و مدیریت نمودن تأثیرات اجتماعی ناشی از پروژه، مزایای اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی فراوانی نصیب مردم و اجتماع محلی خواهد شد. نباید از یاد برد که پیامدهای پیش‌بینی نشده پروژه‌های توسعه می‌تواند منافع و مزایای این پروژه‌ها را به شدت کاهش دهد. از همین جاست که ارزیابی تأثیرات اجتماعی اهمیت می‌یابد.

تعریف تأثیر اجتماعی^۲ و حوزه‌های آن

منظور از تأثیر اجتماعی هرگونه تأثیری است که پروژه‌های توسعه بر شیوه‌های زندگی، کار، روابط اجتماعی، و سازماندهی مردم باقی می‌گذارند. در این زمینه می‌توان به تغییر در ارزش‌ها، هنجارها و باورهای مردم نیز اشاره نمود.

در تعریف ارزیابی تأثیرات اجتماعی (SIA) می‌توان گفت: شناسایی، تحلیل و ارزیابی اثرات اجتماعی ناشی از یک حادثه یا رویداد خاص، به‌عبارت دیگر، روشی است برای تحلیل این که رفتار ما انسان‌ها چه اثراتی بر جوانب اجتماعی محیط خواهد داشت. پس ارزیابی تأثیرات اجتماعی ارتباط نزدیکی با تغییرات اجتماعی دارد

به‌عبارت دیگر می‌توان گفت که ارزیابی تأثیرات اجتماعی عبارت است از تحلیل، نظارت و مدیریت بر پیامدهای اجتماعی پروژه‌های توسعه. این پیامدهای اجتماعی می‌توانند مثبت باشند یا منفی، آشکار باشند یا پنهان، خواسته باشند یا ناخواسته. هدف از این ارزیابی حصول اطمینان از این امر است که مزایای پروژه توسعه، افزایش یافته و معایب آن کاهش یابد. به‌عبارت دیگر هدف از این کار، توانمندسازی^۵ مردم محلی، فقرزدایی و بهبود وضعیت گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر جامعه است. برخی از این گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر عبارتند از: فقرا، سالمندان، زنان، افراد بی‌کار، کودکان، اقلیت‌های قومی یا مذهبی.

^۱ Social Impact Assessment

^۲ Environmental Impact Statement

^۳ Guidelines and Principles

^۴ Social impact

^۵ Empowerment

در چه موقعیت‌هایی می‌توان از ارزیابی تأثیرات اجتماعی استفاده کرد؟

معمولاً در سه زمینه ذیل به استفاده از SIA می‌پردازند:

الف. ارزیابی تکنولوژی جدید؛

ب. ارزیابی پروژه‌های توسعه نظیر احداث جاده، سد، نیروگاه یا پالایشگاه

ج. ارزیابی طرح‌های زیست‌محیطی

قلمرو ارزیابی تأثیرات اجتماعی

به اعتقاد فین استریاخ^۶ (۱۹۸۰) در دوازده حوزه ذیل می‌توان به ارزیابی تأثیرات اجتماعی پرداخت:

- ۱- تغییرات جمعیتی،
- ۲- تغییر در الگوی اشتغال،
- ۳- جابه‌جایی و اسکان مجدد،
- ۴- اختلال در نظام همسایگی،
- ۵- تأثیر در سروصدا،
- ۶- تأثیر در ابعاد زیبایی‌شناختی،
- ۷- تغییر در امکان دسترسی،
- ۸- تأثیر بر تفریحات و اوقات فراغت،
- ۹- ایمنی و بهداشت،
- ۱۰- واکنش شهروندان،
- ۱۱- تأثیر بر اجتماع محلی،
- ۱۲- تغییر در الگوی استفاده از زمین و بهره‌برداری.

ارزیابی تأثیرات اجتماعی همیشه با تحلیل ویژگی‌های جمعیتی مردمی که تحت تأثیر پروژه هستند، شروع می‌شود. پروژه می‌تواند سبب افزایش یا کاهش جمعیت شود. ورود نیروی کار به منطقه که اغلب سریع ولی موقت می‌باشد، فشار زیادی بر امکانات خدماتی و زیربنایی موجود در محل وارد می‌سازد.

پروژه‌های بزرگ، حداقل در مرحله ساخت پروژه، اغلب به دنبال نیروی انسانی زیادی هستند. با احداث و راه‌اندازی پروژه، نیروی کار لازم برای بهره‌برداری از آن کاهش زیادی می‌یابد شاید به یک‌دهم تقلیل یابد. اغلب چنین تصور می‌شود که پروژه‌های توسعه برای افرادی که در منطقه زندگی می‌کنند، فرصت اشتغال فراهم می‌کند ولی در بسیاری از مواقع، این فرض نادرست است. اغلب کارگزاران توسعه نیروی کار مورد نیاز خود را از بیرون وارد می‌کنند. تقاضا برای نیروی کار محلی، بسیار کم است و زمانی که پروژه به مرحله بهره‌برداری می‌رسد چون نیاز به نیروی انسانی متخصص و ماهر دارد لذا باز فرصت شغلی برای مردم محلی چندان زیاد نمی‌باشد.

حتی گاهی اوقات پروژه توسعه سبب افزایش بیکاری مردم محلی می‌شود. در هرگونه ارزیابی تأثیرات اجتماعی بایستی تغییرات احتمالی در اشتغال را ارزیابی کرد و برای کاهش اثرات منفی آن، راهکارهایی ارائه داد.

در برخی از پروژه‌های توسعه به جابه‌جایی مردم محلی اقدام می‌نمایند که در این‌گونه موارد ارزیابی اثرات اجتماعی این اقدام بسیار اهمیت می‌یابد. برای مثال می‌توان به برنامه‌های اجرا شده در سنگاپور در دهه‌های ۸۰-۷۰-۱۹۶۰ که باعث جابه‌جایی تقریباً نیمی از جمعیت این کشور شد، اشاره نمود. مطالعات نشان داده که پیامدهای ناشناخته این پروژه‌ها بسیار زیاد بوده و مانع بزرگی برای موفقیت پروژه‌ها محسوب شده است. تغییر شرایط فیزیکی زندگی مردم به ندرت باعث بهبود شرایط زندگی اجتماعی و اقتصادی آن‌ها می‌شود.

^۶ Finsterbusch

پروژه‌های توسعه اغلب به اشکال مختلف بر عادات سکونت‌ی مردم محلی تأثیر می‌گذارند. خانه و محله نه تنها پناهگاه مردم هستند بلکه دارای کارکردهای اجتماعی و روانی نیز هستند. فهم این کارکردها، ارزیابی آن‌ها و جبران این کارکردها، بسیار دشوار است. اغلب مطالعات نشان داده که سالمندان و بی‌سوادان در انطباق با شرایط جدید به مراتب دشواری بیشتری احساس می‌کنند تا جوانان و باسوادان. اختلال در نظام همسایگی که در اثر پروژه‌های توسعه اتفاق می‌افتد، اثرات روانی و اجتماعی شدیدی بر مردم محلی باقی می‌گذارد.

آلودگی صوتی: یک مسأله اجتماعی مهم است که بر کیفیت زندگی مردم اثر زیادی دارد زیرا بر خواب، رفتار و ارتباطات مردم شدیداً تأثیر دارد.

تأثیر در ابعاد زیبایی‌شناختی: معمولاً توجه زیادی به اثرات منفی پروژه‌های توسعه بر ابعاد زیبایی‌شناختی منطقه صورت نمی‌گیرد. دسترسی: در نتیجه اجرای پروژه توسعه در دسترسی مردم محلی به امکانات و خدمات تغییراتی صورت می‌گیرد که لازم است مورد بررسی قرار گیرد.

اوقات فراغت: لازم است به اثرات پروژه بر الگوی گذران اوقات فراغت مردم نیز توجه شود.

ایمنی و بهداشت: پروژه‌های توسعه حتماً دارای پیامدهای ایمنی و بهداشتی هستند به‌خصوص در مورد کودکان و سالمندان.

واکنش شهروندان نسبت به پروژه: در این زمینه می‌توان به تشکیل گروه‌های فشار برای اثرگذاری بر تصمیم‌گیران اشاره کرد.

تأثیر بر اجتماع محلی: پروژه‌های توسعه ممکن است سبب توسعه اجتماع محلی شوند یا سبب افت اجتماع محلی گردند.

تغییر در الگوی بهره‌برداری از زمین: پروژه‌های توسعه معمولاً بر نحوه استفاده از زمین تأثیر دارند نظیر از بین رفتن اراضی زراعی.

الهام هومین فر

کارشناس ارشد پژوهشی و مدرس پژوهشکده سوانح طبیعی ایران

منابع:

۱۳. WCED (the world commission on environment and development), ۱۹۸۷, «our common future» oxford: oxford university press.

۱۴. Vanclay, frank (۲۰۰۳) «SIA principles: International principles for social Impact Assessment, March.